

स्नातक नेपाली शिक्षाका साहित्यिक विधा सम्बद्ध पाठ्यांशहरूको मूल्याङ्कन

बुद्धराज खनिया, पिएचडी

सहप्राध्यापक, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर

Email: khaniya.br1@gmail.com

Article Info: Received: May 17, 2023; Revised: June 11, 2023; Accepted: July 10, 2023

लेखसार: प्रस्तुत लेख त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, डिन कार्यालयले लागु गरेको चार बर्से विण्डको नेपाली शिक्षाका साहित्यिक विधा सम्बद्ध पाठ्यांशहरूलाई शिक्षाशास्त्रीय दृष्टिले मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्य राखी तयार गरिएको हो। यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित छ। पुस्तकालयीय अध्ययन अनुसार नेपाली शिक्षाका साहित्यिक विधा सम्बद्ध नेपाली कथा र उपन्यास, नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध, नेपाली कविता काव्य तथा साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचनाका पाठ्यांशबाट तथ्यहरू सङ्कलन गरेर तिनलाई तालिकीकरण गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। स्नातक तहको नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशको प्रकृतिलाई हेर्दा भाषासँगै साहित्यिक विषयवस्तुलाई पनि उच्च महत्त्व दिइएको देखिन्छ। उक्त साहित्यिक विधा सम्बद्ध पाठ्यांशहरू पूर्णतः सैद्धान्तिक प्रकृतिका छन्। निर्दिष्ट पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयलाई भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडेको पाइँदैन। निर्धारित पाठ्यविषयलाई भाषिक दृष्टिले संयोजन नगरेको भए पनि सम्बन्धित कृतिको पठनबाट विद्यार्थीहरूमा अप्रत्यक्ष रूपमा पठनबोध, अभिव्यक्ति (समीक्षा : मौखिक तथा लिखित), शब्द भण्डार जस्ता भाषिक सिप तथा पक्षहरूको विकासमा मद्दत पुग्ने देखिन्छ। विद्यार्थीहरूमा पर्याप्त भाषिक सिप तथा पक्षहरूको विकास गराउन शिक्षाशास्त्रका सैद्धान्तिक पाठ्यांशहरूलाई प्रायोगिक किसिमले भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडेर प्रस्तुत गर्नुपर्ने देखिन्छ।

शब्दकुञ्जी : पाठ्यविषय, भाषिक सिप, शिक्षाशास्त्रीय दृष्टि, साहित्यिक विधा

अध्ययनको पृष्ठभूमि

शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको पहिलो चरण पाठ्यक्रम निर्माण हो। योजनाबद्ध तथा संस्थागत शिक्षण सिकाइका लागि सबैभन्दा पहिले पाठ्यक्रम-पाठ्यांश निर्माण गरिन्छ, त्यसपछि अध्ययन अध्यापन सामग्री तयार गरेर कक्षा शिक्षण गरिन्छ। यस सन्दर्भमा टिच (सन् २००८) ले पाठ्यक्रम भनेको सिकने सिकाउने कुराको योजना, त्यसको कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन हो भनेका छन्। ग्रेभ्स (सन् २००९) ले त पाठ्यक्रम योजनाको एक रूपरेखा नै प्रस्ताव गरेका छन् जुन १. कसलाई सिकाउने, २. के सिकाउने, ३. कसरी सिकाउने र ४. सिकेका कुरा कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरामा केन्द्रित छ (कोडी र कुसा, सन् २०१८, पृ. २९७ मा उद्धृत)। यस आधारमा पाठ्यक्रम सैद्धान्तिक योजनाका रूपमा विकसित भएको प्रस्ट हुन्छ।

प्रिमरोज र अलेक्जेन्डर (सन् २०१३) ले पाठ्यक्रम विकासलाई परिवर्तनशील चर भन्ने बमोजिम समय क्रममा पाठ्यक्रम विभिन्न धारमा विकसित भएको पाइन्छ। फेरि ओ'निल (सन् २०१५) का अनुसार पाठ्यक्रम निर्माणमा सामाजिक, भौतिक, अर्थव्यवस्था, सांस्कृतिक वातावरणले प्रभाव पार्दछन्। यस अनुसार अधिकारी (२०७०) ले विषय केन्द्रित, सिकारु केन्द्रित, समस्या केन्द्रित, मुख्य/कोर जस्ता पाठ्यक्रमका ढाँचाहरूको चर्चा गरेका छन् (पृ. ८७-९५)। त्यसैगरी निउरे (२०७४, पृ. ६-१८) ले पाठ्यक्रमलाई विषय वा विषयवस्तुका रूपमा, अनुभवका रूपमा, उद्देश्यका रूपमा, योजनाका रूपमा व्याख्या गरेका छन्। सोही किसिमले श्रेष्ठ र रंजितकार (२०७५) ले विषयवस्तु, उद्देश्य, अनुभव र शैक्षणिक योजनाका रूपमा पाठ्यक्रम फरक फरक हुने बताएका छन्। भट्टराई र जिप्सी (२०७५) ले दार्शनिक आधारमा पनि पाठ्यक्रम फरक हुने बताएका छन्। उनीहरूका अनुसार व्यवहारवादी दार्शनिकहरूले पाठ्यक्रमलाई व्यवस्थित दस्तावेजका रूपमा लिएको र संज्ञानवादीहरूले पूर्व निर्धारित कुनै पनि संरचनागत पाठ्यक्रमलाई नस्वीकारी समय सापेक्ष रूपमा लिएको पाइन्छ। यस आधारमा ड्युजिनिना, बेल्कोभा, डोन्चेन्को, लिउ र मोरोजोभा (सन् २०१८) ले भने भैं पाठ्यक्रम योजनालाई गतिशील र उच्चस्तरीय प्रक्रियाका रूपमा लिइन्छ।

निर्माण प्रक्रिया र स्वरूपका दृष्टिले भाषा पाठ्यक्रम र विषयका पाठ्यक्रममा समानता पाइन्छ। भाषा पाठ्यक्रममा भाषा सिकाउने उद्देश्यले भाषिक एवम् भाषेतर पाठ्यविषयलाई भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडेर प्रस्तुत गरिन्छ। भाषिक विषयवस्तुका सन्दर्भमा मेकालिस्टर र नेसन (सन् २०१९) ले भाषा पाठ्यांशमा पाठ्यांशको लक्ष्य पुरा गर्ने भाषिक आइडम, विचार, सिप र रणनीतिहरू समावेश हुने बताएका छन्। यस अनुसार भाषा पाठ्यक्रममा उद्देश्यको निर्धारण, उद्देश्य अनुसार पाठ्यविषय, पाठ्यविषय अनुसारको शिक्षण विधि र मूल्याङ्कन तय गरिन्छ।

पौडेल (२०६७) ले नेपाली भाषाका परम्परागत र आधुनिक पाठ्यक्रमको चर्चा गरेका छन्। उनले भनेका छन् - "आधुनिक पाठ्यक्रममा नवीन शिक्षण सिकाइ सोच, प्रक्रिया र पद्धतिहरूको व्यवस्थित, व्यावहारिक र वैज्ञानिक प्रस्तुति दिने प्रयास

गरिएको पाइन्छ, र सकेसम्म सुधार, संशोधन र परिमार्जन गर्ने निरन्तर यत्न गरिएको पाइन्छ” (पृ. २५) । दुइगोल र दाहाल (२०७६) ले पनि नेपाली भाषा पाठ्यक्रमको विकासक्रमको चर्चा गरेका छन् । त्यसैगरी खनिया (२०८०) ले नेपाली शिक्षणको परम्परा र वर्तमान स्थितिको चर्चा गर्ने क्रममा २०२८ सालको भाषा पाठ्यक्रमलाई नेपाली शिक्षणको विकासमा युगान्तकारी परिवर्तन भनेका छन् । भाषिक पाठ्यविषयका सन्दर्भमा अधिकारी (२०६७, पृ. ८४-१०८) तथा शर्मा र पौडेल (२०६८, पृ. ८८-१०२) ले भाषा पाठ्यक्रममा पाठ्यवस्तु छनोट र स्तरणको व्याख्या गरेका छन् । उनीहरूले छनोटमा आवृत्ति, विस्तरण, प्राप्यता, व्यापन, मनोवैज्ञानिक/शैक्षणिक आधार र स्तरणमा पङ्कतीय वा रेखीय र चक्रीय प्रकृतिको चर्चा गरेका छन् । यसरी समयानुसार विद्यालय तहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म नेपाली भाषाका पाठ्यक्रमहरू निर्माण गर्ने, परिमार्जन गर्ने र सोही बमोजिम पठनपाठन गर्ने प्रक्रिया चलिरहेको छ ।

त्रिवि, शिक्षाशास्त्र सङ्काय डिन कार्यालयले चार बर्से बिण्डमा व्यवस्था गरेको पाठ्यांश संरचना बमोजिम समूह ‘क’मा कम्युनिकेसन स्किल भनेर १००-१०० गरी २०० पूर्णाङ्कका दुई पाठ्यांश, समूह ‘ख’मा प्रोफेसनल कोर एरिया भनेर १००-१०० गरी ४०० पूर्णाङ्कका चार पाठ्यांश, समूह ‘ग’मा विशिष्टीकरण मुख्य भनेर १००-१०० गरी १००० पूर्णाङ्कका दश पाठ्यांश, समूह ‘घ’मा विशिष्टीकरण सहायक भनेर १००-१०० गरी ५०० पूर्णाङ्कका पाँच पाठ्यांश र समूह ‘ङ’मा शिक्षण भनेर १०० पूर्णाङ्कको एउटा पाठ्यांश लागु गरेको छ । यस अनुसार नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशमा मुख्यतर्फ पहिलो वर्षमा नेपाली कथा र उपन्यास (नेपाशि ४१६) र नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध (नेपाशि ४१७), दोस्रो वर्षमा भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा (नेपाशि ४२२), नेपाली कविता काव्य (नेपाशि ४२३) र नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति (नेपाशि ४२४), तेस्रो वर्षमा नेपाली भाषा शिक्षण (नेपाशि ४३२), साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना (नेपाशि ४३४) र प्रायोगिक भाषा विज्ञान (नेपाशि ४३३) चौथो वर्षमा अनुसन्धान विधि (नेपाशि ४४५) र व्यावहारिक लेखन तथा सम्पादन (नेपाशि ४४६) रहेका छन् । सहायकतर्फ पहिलो वर्षमा नेपाली कथा र उपन्यास (नेपाशि ४१८), दोस्रो वर्षमा भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा (नेपाशि ४२८) र नेपाली कविता काव्य (नेपाशि ४२९), तेस्रो वर्षमा नेपाली भाषा शिक्षण (नेपाशि ४३९) र चौथो वर्षमा व्यावहारिक लेखन तथा सम्पादन (नेपाशि ४४९) रहेका छन् ।

देशभर रहेका त्रिविका आङ्गिक तथा सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसहरूमा स्नातक नेपाली शिक्षाका उक्त पाठ्यांशहरूको पठनपाठन भइरहेको छ । तर ती पाठ्यांशहरू कस्ता छन्, छनोट गरिएका पाठ्यविषयहरू भाषा सिकाइका दृष्टिले के कति उपयोगी छन् भन्नेबारे कुनै अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइँदैन । कोडी र कुसा (सन् २०१८) ले भने भैँ विना मूल्याङ्कन कसैले पनि पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता दर्साउन सक्दैन । पाठ्यक्रम यथावत राख्ने वा परिमार्जन गर्ने भन्ने निर्णय लिनका लागि पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ । तसर्थ शिक्षाशास्त्रीय दृष्टिले स्नातक तहको नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशहरूको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्य राखेर यो अनुसन्धान लेख तयार गरिएको हो । यसमा त्रिवि अन्तर्गत चार बर्से बिण्डको नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशहरूमध्ये साहित्यिक विधा सम्बद्ध पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरूको मात्र व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यस किसिमले तयार गरिएको यो लेख समसामयिक देखिन्छ ।

अध्ययन विधि

यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित छ । पुस्तकालयीय अध्ययनका लागि त्रिवि अन्तर्गत चार बर्से बिण्डको नेपाली शिक्षाका साहित्यिक विधा सम्बद्ध नेपाली कथा र उपन्यास, नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध, नेपाली कविता काव्य एवम् साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना गरी जम्मा चार पाठ्यांशहरूलाई छनोट गरिएको छ । छनोट गरिएका पाठ्यांशहरूबाट गुणात्मक ढाँचा अनुसार तथ्यहरू सङ्कलन गरी व्याख्या विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त चार पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरूलाई तालिकीकरण गरी शिक्षाशास्त्रीय दृष्टिले लेखाजोखा गरिएको छ ।

नतिजा र छलफल

त्रिभुवन विश्वविद्यालयले चार बर्से बिण्डमा नेपाली शिक्षाका लागि दश पाठ्यांश लागु गरेको छ । विषयवस्तुको प्रकृतिका आधारमा उक्त दश पाठ्यांश सैद्धान्तिक र प्रायोगिक गरी दुई किसिमका देखिन्छन् । सैद्धान्तिक अन्तर्गत भाषा विज्ञानसँग सम्बन्धित भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा एउटा पाठ्यांश छ भने साहित्यिक विधा र त्यससँग सम्बन्धित नेपाली कथा र उपन्यास, नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध, नेपाली कविता काव्य र साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना गरी चार पाठ्यांश रहेका छन् । प्रायोगिक अन्तर्गत प्रत्यक्ष भाषा शिक्षण सिकाइसँग सम्बन्धित चार पाठ्यांश : नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक तथा शिक्षण पद्धति, नेपाली भाषा शिक्षण,

अनुसन्धान विधि र व्यावहारिक लेखन तथा सम्पादन रहेका छन् भने 'प्रायोगिक भाषा विज्ञान'को एउटा पाठ्यांश प्रायोगिक विषयवस्तुसँग मात्र सम्बन्धि छ । यहाँ उक्त विभिन्न किसिमका पाठ्यांशमध्ये साहित्यिक विधासँग सम्बन्धित चार पाठ्यांशहरू मात्र छनोट गरी तिनको वर्णन विश्लेषण गरिएको छ ।

स्नातक नेपाली शिक्षाका साहित्यिक विधा सम्बद्ध पाठ्यांशका पाठ्यविषय

स्नातक तहको नेपाली शिक्षाका दश पाठ्यांशमध्ये साहित्यिक विधासँग सम्बन्धित नेपाली कथा र उपन्यास, नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध, नेपाली कविता काव्य र साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना गरी चार पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरूलाई तालिकीकरण गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

नेपाली कथा र उपन्यास : नेपाली कथा र उपन्यासको पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयलाई तालिका एकमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १: नेपाली कथा र उपन्यासका पाठ्यविषय

एकाइ	पाठ्यविषय
एकाइ एक : कथा सिद्धान्त र नेपाली कथाको विकासक्रम	१.१ कथा सिद्धान्त, १.१.१ स्वरूप, १.१.२ परिभाषा, १.१.३ रचना विधान, १.१.४ वर्गीकरण, १.२ अन्य विधासँग कथाको सम्बन्ध, १.३ लोककथा, १.३.१ परिचय, १.३.२ उपयोगिता, १.३.३ विशेषता, १.३.४ लोककथा र अन्य कथा, १.४ नेपाली कथाको ऐतिहासिक विकासक्रम, प्रमुख मोड, धारा र प्रवृत्ति, १.५ नेपाली कथाको परवर्ती परम्परा : प्रयोग प्रवृत्ति
एकाइ दुई : निर्धारित कथाकारहरूका कथाहरू	२.१ निर्धारित कथाकारहरूको परिचय, २.२ निर्धारित कथाकारका प्रवृत्तिगत मुख्य विशेषता, २.३ रचना विधानका आधारमा निर्धारित कथाको विश्लेषण, २.४ निर्धारित कथाका विशिष्ट पंक्तिको व्याख्या, २.५ प्रमुख कथाकार र तिनका कथा, २.५.१ गुरुप्रसाद मैनाली : शहीद २.५.२ पुष्कर शमशेर : परिवन्द, २.५.३ विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला : शत्रु, २.५.४ भवानी भिक्षु : सावित्रीको बाखो, २.५.५ गोविन्द वहादुर मल्ल 'गोठाले' : निद्रा आएन, २.५.६ रमेश विकल : लाहुरी भैसी, २.६ प्रेमा शाह : पहेंलो गुलाफ, २.७ इन्द्रबहादुर राई : एउटा विचारको यात्रा पथ, २.८ मदनमणि दीक्षित : ग्याँस च्याम्बरको मृत्यु, २.९ मनु ब्राजाकी : एकान्त २.१० पारिजात : सिटीहलको एउटा बूढो ज्यामी, २.११ भागीरथी श्रेष्ठ : चुनौती २.१२ प्रदीप नेपाल : थैले खत्रीको इतिहास, २.१३ इस्माली : माछो माछो भ्यागुतो
एकाइ तिन : उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यासको विकासक्रम	३.१ उपन्यास सिद्धान्त, ३.१.१ स्वरूप, ३.१.२ परिभाषा, ३.१.३ रचना विधान, ३.१.४ वर्गीकरण, ३.२ अन्य विधासँग उपन्यासको सम्बन्ध, ३.३ नेपाली उपन्यासको ऐतिहासिक विकासक्रम, प्रमुख मोड, धारा, उपधारा र तिनका प्रवृत्ति, ३.४ नेपाली उपन्यासको परवर्ती परम्परा : प्रयोग र प्रवृत्ति
एकाइ चार : उपन्यासकार लैनसिंह वाङ्देले र 'मुलुकवाहिर' उपन्यास	४.१ उपन्यासकार लैनसिंह वाङ्देलेको परिचय, ४.२ लैनसिंह वाङ्देलेका औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिहरू, ४.३ विभिन्न दृष्टिले 'मुलुकवाहिर' उपन्यासको अध्ययन, ४.३.१ संरचना ४.३.२ कथानक, ४.३.३ चरित्र, ४.३.४ पर्यावरण, ४.३.५ सारवस्तु, ४.३.६ दृष्टिविन्दु, ४.३.७ भाषाशैली, ४.३.८ प्रतीक र विम्ब, ४.३.९ गति र लय, ४.३.१० शीर्षकको सार्थकता, ४.३.११ 'मुलुकवाहिर' उपन्यासभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
एकाइ पाँच : उपन्यासकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र नरेन्द्रदाइ	५.१ उपन्यासकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको परिचय, ५.२ उपन्यासकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका औपन्यासिक यात्रा र मुख्य प्रवृत्तिहरू, ५.३ विभिन्न दृष्टिले 'नरेन्द्रदाइ' उपन्यासको अध्ययन, ५.३.१ संरचना, ५.३.२ कथानक, ५.३.३ चरित्र, ५.३.४ पर्यावरण, ५.३.५ सारवस्तु, ५.३.६ दृष्टिविन्दु, ५.३.७ भाषाशैली, ५.३.८ प्रतीक र विम्ब, ५.३.९ गति र लय, ५.३.१० शीर्षकको सार्थकता, ५.३.११ 'नरेन्द्रदाइ' उपन्यासभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
एकाइ छ : उपन्यासकार पारिजात र 'शिरीषको फूल' उपन्यास	६.१ उपन्यासकार पारिजातको परिचय, ६.२ उपन्यासकार पारिजातका औपन्यासिक यात्रा र मुख्य प्रवृत्तिहरू, ६.३ विभिन्न दृष्टिले निर्धारित उपन्यासको अध्ययन, ६.३.१ संरचना ६.३.२ कथानक, ६.३.३ चरित्र, ६.३.४ पर्यावरण, ६.३.५ सारवस्तु, ६.३.६ दृष्टिविन्दु, ६.३.७ भाषाशैली, ६.३.८ प्रतीक र विम्ब, ६.३.९ गति र लय, ६.३.१० शीर्षकको सार्थकता, ६.३.११ 'शिरीषको फूल' उपन्यासभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
एकाइ सात : उपन्यासकार दौलतविक्रम विष्ट र 'भोक र भित्ताहरू' उपन्यास	७.१ उपन्यासकार दौलतविक्रम विष्टको परिचय, ७.२ उपन्यासकार दौलतविक्रम विष्टका औपन्यासिक यात्रा र मुख्य प्रवृत्तिहरू, ७.३ विभिन्न दृष्टिले निर्धारित उपन्यासको अध्ययन, ७.३.१ संरचना, ७.३.२ कथानक, ७.३.३ चरित्र, ७.३.४ पर्यावरण, ७.३.५ सारवस्तु, ७.३.६ दृष्टिविन्दु, ७.३.७ भाषाशैली, ७.३.८ प्रतीक र विम्ब, ७.३.९ गति र लय, ७.३.१० शीर्षकको सार्थकता, ७.३.११ 'भोक र भित्ताहरू' उपन्यासभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
एकाइ आठ : उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतम र 'उपसंहार अर्थात् चौथो अन्त्य' उपन्यास	८.१ उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको परिचय, ८.२ उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमका औपन्यासिक यात्रा र मुख्य प्रवृत्तिहरू, ८.३ विभिन्न दृष्टिले निर्धारित उपन्यासको अध्ययन, ८.३.१ संरचना, ८.३.२ कथानक, ८.३.३ चरित्र, ८.३.४ पर्यावरण, ८.३.५ सारवस्तु, ८.३.६ दृष्टिविन्दु, ८.३.७ भाषाशैली, ८.३.८ प्रतीक र विम्ब, ८.३.९ गति र लय, ८.३.१० शीर्षकको सार्थकता, ८.३.११ 'उपसंहार अर्थात् चौथो अन्त्य' उपन्यासभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
एकाइ नौ : उपन्यासकार होमनाथ सुवेदी र 'यमपुरीको महल' उपन्यास	९.१ उपन्यासकार होमनाथ सुवेदीको परिचय, ९.२ उपन्यासकार होमनाथ सुवेदीको औपन्यासिक प्रवृत्ति, ९.३ नेपाली डायस्पोरिक (देशपरीय) साहित्यका कोणबाट 'यमपुरीको महल' उपन्यासको अध्ययन

तालिका एकमा देखाइए बमोजिम नेपाली कथा र उपन्यासको पाठ्यांशमा नेपाली कथा र उपन्यासका सिद्धान्तका साथै निर्धारित कथाकार एवम् उपन्यासकार र तिनका कथा उपन्यासहरू समावेश गरिएका छन् । कथा अन्तर्गत चौध जना कथाकार र तिनका कथा र उपन्यास अन्तर्गत छ जना उपन्यासकार र तिनका उपन्यास रहेका छन् । नेपाली कथा र उपन्यासको विकासक्रम, निर्धारित कथाकार एवम् उपन्यासकारहरूको प्रवृत्ति, निर्दिष्ट कृतिहरूको समीक्षा सम्बन्धी पाठ्यविषय राखिएको हुँदा यो पाठ्यांश पूर्णतः सैद्धान्तिक प्रकृतिको छ । तसर्थ यो पाठ्यांश भाषिक दृष्टिले नभई आख्यानका दृष्टिले मात्र निर्माण गरेको पाइन्छ । निर्धारित कृतिमा भएका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या, भाषाशैली जस्ता केही पाठ्यविषय भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित भए पनि अन्य पाठ्यविषयलाई भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडिएको छैन ।

नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध : नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्धको पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरूलाई तालिका दुईमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २: नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध

एकाङ्	पाठ्यविषय
खण्ड 'क' नेपाली नाटकहरूको अध्ययन १. नाटकको सैद्धान्तिक परिचय, वर्गीकरण र विकासक्रम	● नाटकको विधागत स्वरूप, नाटकको परिभाषा, नाटकको वर्गीकरण (विषयवस्तुगत स्वरूप र अन्तिम परिणति, आकारप्रकारगत आयाम र शैलीका आधारमा), नाटकका घटक र तत्व : शीर्षकीकरण, कथानकीय चरित्रगत र परिवेशगत आख्यान संरचना, अङ्क-दृश्य संरचना, दृष्टिविन्दु, भाषाशैली, गति र लय, विम्ब-प्रतीक विधान, उद्देश्य, नेपाली नाटकको विकासक्रम, प्रमुख मोड र धारागत प्रवृत्ति
२. अन्धवेग नाटकको अध्ययन	● नाटककार बालकृष्ण सम र उनका नाट्यप्रवृत्ति, दुःखान्त नाट्यतत्त्व (कथानक, परिवेश, चरित्रयोजना, विचारतत्त्व, दृश्यविधान र पदावली) का आधारमा अन्धवेग नाटकको अध्ययन अन्धवेग नाटकको पठन, आस्वादन, बोध र विश्लेषण, अन्धवेग नाटकभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
३. मसान नाटकको अध्ययन	● नाटककार गोपालप्रसाद रिमाल र उनका नाट्यप्रवृत्ति, विभिन्न नाट्यतत्त्व (कथावस्तु, परिवेश, चरित्र, भाषाशैली, नाटकीयता, विचार, संरचना, शिल्प तथा भाषाशैली आदि) का आधारमा मसान नाटकको अध्ययन, मसान नाटकको पठन, आस्वादन, बोध र विश्लेषण, मसान नाटकभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
४. 'भोलि के हुन्छ ?' नाटकको अध्ययन	● नाटककार विजय मल्ल र उनका नाट्यप्रवृत्ति, विभिन्न नाट्यतत्त्व (कथावस्तु, परिवेश, चरित्र, भाषाशैली, नाटकीयता, विचार, संरचना, शिल्प तथा भाषाशैली आदि) का आधारमा 'भोलि के हुन्छ ?' नाटकको अध्ययन, 'भोलि के हुन्छ ?' नाटकको पठन, आस्वादन, बोध र विश्लेषण 'भोलि के हुन्छ ?' नाटकभित्रका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
५. 'बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू' नाटकको अध्ययन	● नाटककार बासुशशी र उनका नाट्यप्रवृत्तिहरू, विभिन्न नाट्यतत्त्व (कथावस्तु, परिवेश, चरित्र, भाषाशैली, नाटकीयता, विचार, संरचना, शिल्प तथा भाषाशैली आदि) का आधारमा 'बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू' नाटकको अध्ययन, 'बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू' नाटकको पठन, आस्वादन र विश्लेषण, 'बाँसुरीमा नअटाएका धुनहरू' नाटकका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
खण्ड 'ख' : नेपाली एकाङ्कीको अध्ययन	६. एकाङ्की परिचय, विकासक्रम, प्रमुख एकाङ्कीकार र तिनका एकाङ्कीहरू, एकाङ्कीको सैद्धान्तिक परिचय, नेपाली एकाङ्कीको विकासक्रम (प्रमुख मोड र प्रवृत्ति), निम्नलिखित एकाङ्कीकारका प्रवृत्ति र तिनका निर्धारित एकाङ्कीको पठन, आस्वादन, बोध तथा तत्त्वगत विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान : मरुभूमिका लेखक, भीमनिधि तिवारी : भावना, गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले' : युगको सिकार, गोपाल पराजुली : गोलाढाका दुई छेऊ, अशेष मल्ल : म भनेको हामी, मोहनराज शर्मा : अब बाँझो हुन्न, सरु भक्त : निमावीय
खण्ड 'ग' : नेपाली निबन्धको अध्ययन	७. निबन्धको सैद्धान्तिक परिचय, निबन्धको विधागत स्वरूप, निबन्धको परिभाषा, निबन्धका घटक तत्व : (शीर्षकीकरण, विषयवस्तु, भाव र विचार समेत) र त्यसको निबन्धन, दृष्टिविन्दु, उद्देश्य, विम्बप्रतीक र भाषाशैली, निबन्धको वर्गीकरण, निबन्धको परिभाषा
८. निम्न लिखित निबन्धकारका प्रवृत्ति र तिनका निर्धारित निबन्धको पठन, आस्वादन, बोध तथा तत्त्वगत विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या	● बालकृष्ण सम : देखेको, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा : नेपाली साहित्यका सर्वश्रेष्ठ पुरुष, बदरीनाथ भट्टराई : देशप्रेम, हृदयचन्द्रसिंह प्रधान : तस्विर, शङ्कर लामिछाने : एक पत्र सम्पादकलाई, केशवराज पिँडाली : शूरवीरहरूको नरकयात्रा, श्यामप्रसाद शर्मा : एक घन्टा विताउन, भैरव अर्याल : भान्सा भो हजुर ? कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान : शालिक (शालिकमा सडकलित), डा. तारानाथ शर्मा : आँसु छुचल्किदै जान्छ, देवीचन्द्र श्रेष्ठ : ताकलाकोटदेखि मानसरोवरसम्म, डा. दुर्गाप्रसाद भण्डारी : रोम जलिरहेछ, निरो बाँसुरी बजाइरहेछ, युवराज नयाँघरे : बोलीको बगैँचा

तालिका दुई अनुसार नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्धको पाठ्यांशमा नाटक, एकाङ्की र निबन्धका सिद्धान्त, निर्धारित नेपाली नाटककार, एकाङ्कीकार र निबन्धकारका प्रवृत्ति र तिनका कृतिहरूको समीक्षा सम्बन्धी पाठ्यविषय रहेका छन्। यी पाठ्यविषयहरू पूर्णतः साहित्यिक दृष्टिले छनोट गरिएको छ। यस पाठ्यांशमा निर्धारित कृतिहरूको पठन, विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या, भाषाशैली जस्ता केही पाठ्यविषय भाषा सिकाइसँग जोडिएको भए पनि अन्य पाठ्यविषयलाई भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडिएको छैन। तसर्थ यो पाठ्यांश सैद्धान्तिक प्रकृतिको देखिन्छ।

नेपाली कविता काव्य : नेपाली कविता काव्यको पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरूलाई तालिका तिनमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३: नेपाली कविता काव्यका पाठ्यविषय

एकाइ	पाठ्यविषय
एकाइ एक : कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको विकासक्रम	१.१ कविता सिद्धान्त, १.१.१ साहित्यका अन्य विधाका तुलनामा कविताको स्वरूप, १.१.२ कविताको परिभाषा, १.१.३ कविताका तत्त्वहरू, १.१.४ कविताका विभिन्न उपविधाको तुलनात्मक वर्गीकरण - फुटकर कविता - खण्डकाव्य - महाकाव्य - गीत/गजल, १.२ नेपाली कविताको ऐतिहासिक विकासक्रम १.२.१ प्रमुख मोड, १.२.२ धारा-उपधारा र तिनका मुख्य प्रवृत्ति
एकाइ दुई : निर्धारित कविहरू र तिनका कविता	२.१ लेखनाथ पौड्याल : गौथलीको चिरीविरी -१, २.२ बालकृष्ण सम : स्वर्ग र देवता, २.३ लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा : यात्री, २.४ सिद्धिचरण श्रेष्ठ : ओखलढुङ्गा, २.५ माधव घिमिरे : मानिस जस्तो अमर मैले देखिनै क्यै पनि, २.६ गोपालप्रसाद रिमाल : सान्त्वना, २.७ उपयुक्त कविताका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
एकाइ तिन : निर्धारित कवि र तिनका कविता	३.१ विजय मल्ल : छोरीलाई मानचित्र पढाउँदा, ३.२ मोहन कोइराला : फर्सीको जरा, ३.३ भूपि शेरचन : असार, ३.४ वैरागी काइँला : मातेको मान्छेको भाषण : मध्यरातपछिको सडकसित, ३.५ हरिभक्त कटुवाल : रहर, ३.६ कालिप्रसाद रिजाल : स्वदेशको गौरव, ३.७ क्षेत्रप्रताप अधिकारी : नानीहरूको सपना लेख, ३.८ वानिरा गिरी : काठमाडौँ : एउटा ग्यालीपुफ ३.९ दिनेश अधिकारी : मान्छे : आस्थाको अभिव्यक्ति, ३.१० विष्णुविभु घिमिरे : हरायो, ३.११ राम विनय : केही हाइकुहरू, ३.१२ कृष्णभूषण बल : पखनुपर्छ, ३.१३ आहुति : गहुँगोरो अफ्रिका, ३.१४ सुलोचना मानन्धर : बूढो माझी, ३.१५ श्रवण मुकारुड : बिसे नगर्चीको बयान
एकाइ चार : नेपाली गजलको अध्ययन	४.१ गीतगजलको सैद्धान्तिक स्वरूप, ४.२ नेपाली गीतगजल परम्पराको विकासक्रम, ४.३ निर्धारित गजलकार र तिनका गजलको अध्ययन, ४.३.१ मोतीराम भट्ट : किन चाहियो ४.३.२ ज्ञानुवाकर पौडेल : छाडी जाँदै छु म सहर, ४.३.३ धीरेन्द्र प्रेमर्षि : गजल- सत्ताइस
एकाइ पाँच : नेपाली बाल कविताको अध्ययन	५.१ बालकविताको सैद्धान्तिक परिचय, ५.२ नेपाली बालकविताको विकासक्रम, ५.३ निर्धारित बालकवि र तिनका बालकविताको अध्ययन, ५.३.१ माधवप्रसाद घिमिरे : गाउँछ गीत नेपाली ५.३.२ कृष्णप्रसाद पराजुली : जुनतारा, ५.३.३ दुर्गालाल श्रेष्ठ : सन्तको छाता
एकाइ छ : खण्डकाव्य सिद्धान्त र नेपाली खण्डकाव्यको परम्परा	६.१ खण्डकाव्य/लामो कविताको सैद्धान्तिक स्वरूप, ६.२ खण्डकाव्य/लामो कविताका, आधारभूत तत्त्वहरू, ६.३ नेपाली खण्डकाव्य/लामो कविताको विकासक्रम
एकाइ सात : लेखनाथ पौड्याल र उनको ऋतुविचार खण्डकाव्य	७.१ लेखनाथ पौड्याल र उनका खण्डकाव्यात्मक प्रवृत्ति, ७.२ खण्डकाव्य तत्त्वका आधारमा ऋतुविचार खण्डकाव्यको अध्ययन, ७.३ ऋतुविचार खण्डकाव्यको 'शरद् विचार' भित्रका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
एकाइ आठ : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र कुञ्जिनी खण्डकाव्य	८.१ लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका खण्डकाव्यात्मक प्रवृत्ति, ८.२ खण्डकाव्य तत्त्वका आधारमा कुञ्जिनी खण्डकाव्यको अध्ययन, ८.३ कुञ्जिनी खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
एकाइ नौ : माधवप्रसाद घिमिरे र राजेश्वरी खण्डकाव्य	९.१ माधवप्रसाद घिमिरे र उनका खण्डकाव्यात्मक प्रवृत्ति, ९.२ खण्डकाव्य तत्त्वका आधारमा राजेश्वरी खण्डकाव्यको अध्ययन, ९.३ राजेश्वरी खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
एकाइ दश : मोहन कोइराला र उनको लामो कविता सिमसारको राजदूत	१०.१ मोहन कोइराला र उनका काव्यात्मक प्रवृत्ति, १०.२ लामो कविताका तत्त्वका आधारमा सिमसारका राजदूतको विवेचना, १०.३ सिमसारका राजदूत लामो कविताका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
एकाइ एघार : महाकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप र नेपाली महाकाव्य परम्परा	११.१ महाकाव्यको सैद्धान्तिक परिचय, ११.१.१ पूर्वीय मान्यता, ११.१.२ पश्चात्य मान्यता, ११.२ महाकाव्यका आधारभूत तत्त्व, ११.३ नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रिया
एकाइ बार : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र सुलोचना महाकाव्य	१२.१ महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका महाकाव्यात्मक प्रवृत्ति, १२.२ महाकाव्यका आधारभूत तत्त्वका आधारमा सुलोचना महाकाव्यको विवेचना, १२.३ सुलोचना महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या
एकाइ तेर : मोदनाथ प्रश्रित र मानव महाकाव्य	१३.१ मोदनाथ प्रश्रित र उनका महाकाव्यात्मक प्रवृत्तिहरू, १३.२ महाकाव्यका आधारभूत तत्त्वका आधारमा मानव महाकाव्यको विवेचना

तालिका तिन अनुसार नेपाली कविता काव्यको पाठ्यांशमा कविता, बाल कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य र गजल सिद्धान्त, निर्धारित कवि र तिनका कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य, गजलहरू राखिएका छन् । यस पाठ्यांशमा एकाइस जनाका कविता, तिन जनाका गजल, तिन जनाका बाल कविता, तिन जनाका खण्डकाव्य र एक जनाको लामो कविता र दुई जनाका महाकाव्य राखिएका छन् । नेपाली कविता काव्यको पाठ्यांशमा छनोट गरिएका कविता, बाल कविता, गजल, खण्डकाव्य, महाकाव्यका सिद्धान्त र निर्धारित कृतिहरूको समीक्षा सम्बन्धी पाठ्यविषय सैद्धान्तिक प्रकृतिका छन् । कविता काव्यका पाठ्यविषयहरूलाई भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडेको पाइँदैन । निर्धारित कृतिहरूको वाचन-पठन, विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या जस्ता केही पाठ्यविषय भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित भए पनि अन्य पाठ्यविषय सैद्धान्तिक प्रकृतिको भएको हुँदा यो पाठ्यांश भाषा शिक्षण सिकाइ अनुकूल देखिँदैन ।

साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना : साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचनाको पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरूलाई तालिका चारमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४: साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचनाका पाठ्यविषय

एकाइ	पाठ्यविषय
एकाइ एक : पूर्वीय समालोचनाका प्रमुख आधार	१.१ काव्य र साहित्य, १.२ काव्यहेतु, १.३ काव्य प्रयोजन, १.४ शब्दशक्ति : अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना १.५ साहित्यमा लक्षणा र व्यञ्जना शक्तिको उपयोग, १.६ काव्यगुण : माधुर्य, प्रसाद र ओज, १.७ काव्यदोष : अश्लीलता, ग्राम्यता, क्लिष्टता, च्युतसंस्कृति
एकाइ दुई : रस सिद्धान्त	२.१ रसको अर्थ र परिभाषा, २.२ रस सामग्री, २.२.१ विभाव, २.२.२ अनुभाव, २.२.३ सञ्चारी भाव, २.२.४ स्थायीभाव, २.३ रससूत्रको व्याख्या, २.३.१ उत्पत्तिवाद, २.३.२ अनुमितिवाद, २.३.३ भुक्तिवाद, २.३.४ अभिव्यक्तिवाद, २.४ रसको साधारणीकरण, २.५ रसप्रकार, २.६ रस प्रयोग पहिचान
एकाइ तिन : ध्वनि सिद्धान्त र वक्रोक्ति सिद्धान्त	३.१ ध्वनि सिद्धान्त, ३.१.१ ध्वनिको अर्थ र परिभाषा, ३.१.२ ध्वनि सिद्धान्तका आधारभूत मान्यता, ३.१.३ ध्वनिका प्रमुख भेद : रसध्वनि, अलङ्कारध्वनि, वस्तुध्वनि, ३.१.४ साहित्यमा ध्वनिको महत्त्व ३.२ वक्रोक्ति सिद्धान्त, ३.२.१ वक्रोक्तिको अर्थ र परिभाषा, ३.२.२ वक्रोक्ति र स्वभावोक्ति, ३.२.३ वक्रोक्ति सिद्धान्तका मूलभूत स्थापना, ३.२.४ वक्रोक्तिका भेदहरू, वर्णविन्यास वक्रता, पदपूर्वाद्ध वक्रता पदपरार्ध वक्रता, वाक्यवक्रता, प्रकरण वक्रता, प्रबन्ध वक्रता, ३.३ वक्रोक्ति प्रयोग पहिचान
एकाइ चार : रीति सिद्धान्त र औचित्य सिद्धान्त	४.१ रीति सिद्धान्त, ४.१.१ रीतिको अर्थ र परिभाषा, ४.१.२ रीति र शैली, ४.१.३ रीति र गुण, ४.१.४ रीतिका प्रकार : वैदर्भी, गौडी र पाञ्चाली, ४.१.५ साहित्यमा रीतिको उपयोगिता, ४.२ औचित्य सिद्धान्त, ४.२.१ औचित्य सिद्धान्तको परिचय, ४.२.२ साहित्यमा औचित्य सिद्धान्तको उपयोगिता
एकाइ पाँच : अलङ्कार सिद्धान्त	५.१ अलङ्कारको अर्थ र परिभाषा, ५.२ साहित्यमा अलङ्कारको उपयोगिता, ५.३ अलङ्कार भेद, ५.३.१ शब्दालङ्कार : अनुप्रास, यमक, श्लेष, ५.३.२ अर्थालङ्कार : उपमा, रूपक, अतिशयोक्ति, उत्प्रेक्षा, दृष्टान्त, अर्थान्तरन्यास, स्वभावोक्ति, समासोक्ति, अप्रस्तुतप्रशंसा, ५.४ अलङ्कार प्रयोग पहिचान
एकाइ छ : छन्द परिचय	६.१ छन्दको परिचय, ६.२ छन्दका आधारभूत तत्त्व : लय, गण, यति, चरण, पङ्क्तिपुञ्ज, ६.३ लघुगुरु सम्बन्धी नियम, ६.४ छन्दका प्रकार, ६.४.१ शास्त्रीय छन्द, (क) वार्णिक छन्द : अनुष्टुप्, इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, उपजाति, वंशस्थ, भुजङ्गप्रयात, वसन्ततिलका शिखरिणी, मन्दाक्रान्ता, शार्दूलविक्रीडित (ख) मात्रिक छन्द : चौपाई, दोहा, आर्या, ६.४.२ जातीय छन्द : भ्याउरे, सवाई, भजन, ६.४.३ आगन्तुक छन्द : गजल, रुवाई, हाइकू, ६.४.३ मुक्त छन्द/लय : गद्यकविता, ६.५ छन्दको प्रयोग पहिचान ६.६ निर्धारित छन्दमा सिर्जनात्मक अभ्यास
एकाइ सात : पाश्चात्य समालोचना प्रणाली	७.१ नीतिपरक समालोचनाको परिचय र प्रमुख मान्यता, ७.२ समाजपरक समालोचनाको परिचय र प्रमुख मान्यता, ७.३ मनोविज्ञानपरक समालोचनाको परिचय र प्रमुख मान्यता, ७.४ रूपपरक समालोचना परिचय र प्रमुख मान्यता, ७.५ भाषाशैलीपरक समालोचनाको परिचय र प्रमुख मान्यता
एकाइ आठ : पाश्चात्य साहित्यशास्त्रका प्रमुख वाद	८.१ परिष्कारवाद, ८.१.१ परिष्कारवादको परिचय र विकासक्रम, ८.१.२ परिष्कारवादको आधारभूत मान्यता, ८.१.३ नेपाली साहित्यमा परिष्कारवादको प्रयोग, ८.२ स्वच्छन्दतावाद, ८.२.१ स्वच्छन्दतावादको पृष्ठभूमि र परिचय, ८.२.२ स्वच्छन्दतावादका आधारभूत मान्यता, ८.२.३ नेपाली साहित्यमा स्वच्छन्दतावादको प्रयोग, ८.३ यथार्थवाद, ८.३.१ यथार्थवादको पृष्ठभूमि र परिचय, ८.३.२ यथार्थवादका आधारभूत मान्यता, ८.३.३ नेपाली साहित्यमा यथार्थवादको प्रयोग, ८.४ प्रगतिवाद, ८.४.१ प्रगतिवादको पृष्ठभूमि र परिचय, ८.४.२ प्रगतिवादका आधारभूत मान्यता, ८.४.३ नेपाली साहित्यमा प्रगतिवादको प्रयोग ८.५ अस्तित्ववाद/विसङ्गतिवाद, ८.५.१ अस्तित्ववाद र विसङ्गतिवादको परिचय, ८.५.२ अस्तित्ववाद र विसङ्गतिवादका प्रमुख मान्यता, ८.५.३ नेपाली आख्यान साहित्यमा अस्तित्ववाद र विसङ्गतिवादको प्रयोग ८.६ उत्तरआधुनिकतावाद, ८.६.१ उत्तर आधुनिकतावादको परिचय, ८.६.२ उत्तर आधुनिकतावादका आधारभूत मान्यता, ८.६.३ नेपाली साहित्यमा उत्तर आधुनिकतावादको प्रयोग
एकाइ नौ : नेपाली समालोचना	९.१ समालोचनाको अर्थ र परिभाषा, ९.२ नेपाली समालोचनाको चरणगत विकास र विशेषता ९.३ आधुनिक नेपाली समालोचनाका प्रमुख प्रवृत्तिहरू
एकाइ दस : प्रमुख नेपाली समालोचक र तिनका प्रवृत्ति	१०.१ सूर्यविक्रम ज्ञवाली, १०.२ रामकृष्ण शर्मा, १०.३ बाबुराम आचार्य, १०.४ यदुनाथ खनाल, १०.५ डिपि अधिकारी, १०.६ केशवप्रसाद उपाध्याय, १०.७ दयाराम श्रेष्ठ, १०.८ कृष्ण गौतम, १०.९ राजेन्द्र सुवेदी १०.१० ऋषिराज बराल

तालिका चार अनुसार साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचनाको पाठ्यांशमा पूर्वीय समालोचना अन्तर्गत रस सिद्धान्त, ध्वनि सिद्धान्त, वक्रोक्ति सिद्धान्त, रीति सिद्धान्त, औचित्य सिद्धान्त, अलङ्कार सिद्धान्त, छन्द परिचय, केही पाश्चात्य समालोचना प्रणाली र पाश्चात्य साहित्यशास्त्रका प्रमुख वाद, प्रमुख नेपाली समालोचक र तिनका प्रवृत्ति सम्बन्धी पाठ्यविषयहरू राखिएका छन् । यी पाठ्यविषयलाई भाषिक दृष्टिले नभई सैद्धान्तिक किसिमले प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा रस, ध्वनि, वक्रोक्ति, रीति, औचित्य, अलङ्कार, छन्द, पाश्चात्य समालोचना प्रणाली र पाश्चात्य साहित्यशास्त्रका प्रमुख वादहरूको प्रयोग अभ्यासको कुरा गरिएको छ । तर त्यस्तो प्रयोग अभ्यास मूलतः साहित्यिक दृष्टिले गरेको पाइन्छ । यो पाठ्यांशको शिक्षण सिकाइको मूल उद्देश्य सम्बन्धित विषयवस्तुको ज्ञान दिनु नै देखिन्छ । तसर्थ साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचनाको पाठ्यांश शिक्षाशास्त्रमैत्री देखिँदैन ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत लेखमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयले लागु गरेको चार बर्से बिएडको नेपाली शिक्षाका दश पाठ्यांशमध्ये साहित्यिक विधा सम्बद्ध चार पाठ्यांशहरूलाई शिक्षाशास्त्रीय दृष्टिले मूल्याङ्कन गरिएको छ । विश्लेषण गरिएका नेपाली कथा र उपन्यास, नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध, नेपाली कविता काव्य एवम् साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचनाका पाठ्यांशमा समाविष्ट पाठ्यविषयहरू सैद्धान्तिक प्रकृतिका देखिन्छन् । ती पाठ्यांशमा छनोट गरिएका पाठ्यविषयहरूलाई भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडेको पाइँदैन । निर्धारित पाठ्यांशहरूको सैद्धान्तिक महत्त्व भए पनि शिक्षाशास्त्रीय सम्बन्ध देखिँदैन । साहित्यिक विधा सम्बद्ध पाठ्यांशहरूको मूल उद्देश्य निर्धारित विधा-पाठ्यविषयको सैद्धान्तिक ज्ञान, साहित्यिक रसस्वादन, कृति तथा कृतिकारको समीक्षा गर्नु देखिन्छ । तथापि निर्धारित पाठ्यांशबाट विद्यार्थीहरूमा पठनबोध, विवेचना (मौखिक तथा लिखित), शब्द भण्डार, वाक्य रचना जस्ता भाषिक पक्षहरूको विकासमा मद्दत पुग्ने देखिन्छ । याड (२०१८) ले अङ्ग्रेजीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने र आर्थिक विकास तथा सामाजिक आधुनिकताको राष्ट्रिय अभियान चलेका युरोपेली, दक्षिण अमेरिकाली र एसियाली सन्दर्भहरूमा विषयवस्तु र भाषा (content and language) को एकीकृत सिकाइमा द्रुततर वृद्धि भएको पाइन्छ (पृ. २३८) भने बमोजिम नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशमा भाषा र विषयवस्तु दुवै सिकाउन खोजेको पाइन्छ । तर नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशमा विषयवस्तुलाई भाषासँग जोडेर सिकाउने कुरा चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । यस सन्दर्भमा नेपाली शिक्षाका सैद्धान्तिक पाठ्यांश-पाठ्यविषयलाई प्रायोगिक किसिमले भाषा शिक्षण सिकाइसँग जोडिने गरी परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यो अनुसन्धान लेख मुख्यतः स्नातक तहको नेपाली शिक्षाका पाठ्यांशहरू परिमार्जन र संशोधन गर्नका लागि सम्बन्धित विषय समितिलाई आधार हुने छ । साथै यो लेख भाषाका शिक्षकहरूले साहित्यिक विधाहरूको शिक्षण प्रक्रियामा उपयोग गर्न सक्ने छन् । त्यसैगरी पाठ्यक्रमको अध्ययन अनुसन्धानका लागि पनि यो लेख उपयोगी हुने छ ।

कृतज्ञता ज्ञापन

यो लेख विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, भक्तपुरबाट प्राप्त आर्थिक सहयोगमा गरिएको लघु अनुसन्धान (SRDIG-78/79- Ed 07)

मा आधारित भएको हुँदा आयोगप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

सन्दर्भ सूची

अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०६७). *भाषा शिक्षण केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति*. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, बालकृष्ण (२०७०). *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*. काठमाडौं : जुपिटर प्रिन्टिङ एन्ड पब्लिसिङ हाउस प्रालि ।

अमेरिकन/American Psychological Association. (2020). *Publication manual of*

American Psychological Association. (7th ed.). <https://doi.org/10.1037./0000165-000>

ओ'निल/O'Neill, G. (2015). *Curriculum Design in Higher Education: Theory to Practice*, Dublin: UCD. <http://www.ucd.ie/t4cms/UCDTLP0068>.

कोर्डि/Kordi, L., & Koosha, M. (2018). A comparative evaluation of iranian ELT PhD curriculum: Reappraisal of goals, admission criteria and course requirements in iran. *Research in English Language Pedagogy (RELP)*, 6(2), 295-321. doi:<https://doi.org/10.30486/relp.2018.542709>

खनिया, बुद्धराज (२०८०). *नेपाली भाषा शिक्षण*. काठमाडौं : जुपिटर प्रिन्टिङ एन्ड पब्लिसिङ हाउस प्रालि ।

टिच/Teach, L. (2008). The language curriculum: A social contextual perspecti. *The Language Curriculum*. 41:2, 147–181. doi:10.1017/S0261444807004867

ड्रुजिनिना/Druzhinina, M., Belkova, N., Donchenko, E., Liu, F. and Morozova, O. (2018). *Curriculum Design in Professional Education: Theory and Practice*.

<https://doi.org/10.1051/shsconf/20185001046> . SHS Web of Conferences 50, 01046.

हुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०७६). *नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति*. काठमाडौं : एम्. के. ।

निउरे, ध्रुव प्रसाद (२०७४). *पाठ्यक्रम अभ्यास*. काठमाडौं : क्वेस्ट पब्लिकेसन ।

पौडेल, माधव प्रसाद (२०६७). *भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्री तथा शिक्षण पद्धति*. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

प्रिमरोज/Primrose, K., & Alexander, C. R. (2013). Curriculum development and implementation: Factors contributing towards curriculum development in Zimbabwe higher education system. *European Social Sciences Research Journal*, 1, 55-65.

भट्टराई, होमनाथ र जिंसी, कृष्ण बहादुर (२०७५). *पाठ्यक्रम अभ्यास*. काठमाडौं : जुपिटर प्रिन्टिड एन्ड पब्लिसिड हाउस प्रालि ।

मेकालिस्टर/Macalister, J., & Nation, I.S.P. (2019). *Language Curriculum Design* (2nd ed.). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429203763>

याङ/Yang, W. (2018). Evaluating contextualized content and language integrated learning materials at tertiary level. *Latin American Journal of Content & Language Integrated Learning*, 11(2), 236-374.

doi:<https://doi.org/10.5294/laclil.2018.11.2.4>

शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६८). *नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भ*. काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।
श्रेष्ठ, चन्द्रबहादुर र रंजितकार, किरण राम (२०७६). *पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन*. काठमाडौं : भुँडी पुराण प्रकाशन ।